

Olha Zubko

Donetsk National University named after Vasyl Stus, Vinnytsia (Ukraine)

e-mail: zubkoolga5@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>

Жыццё Аляксандры Мамонкі (Сташкевіч) у міжваеннай Празе (1921–1929)

The Life of Alexandra Mamonka (Stashkevich) in the Interwar Prague (1921–1929)

Życie Aleksandry Mamońki (Staszkievicz) w międzywojennej Pradze (1921–1929)

Abstract

The study of the biography of a particular person contributes to clarifying the idea of an emigrant, an emigrant hero, who, on the one hand, acts as an initiator of social changes, and on the other hand, is a hostage of historical events. From this point of view, the everyday life of Aleksandra Stanislavovna Mamonka (Stashkevich) (1899–?) – the wife of the famous Belarusian public and political figure Yazep Alekseevich Mamonka (1889–1937) is difficult in itself (a short life together with her husband, household unsettlement and vain hopes for a career and recognition) and difficult to research due to insufficient source base. Most of the information about the woman dates back to the 1920s. It is about the arrival of the Mamonka family to Prague; studies of Aleksandra Mamonka as a free listener at the music and pedagogical faculty of the Ukrainian Higher Pedagogical Institute named after M. Dragomanov in Prague; the political activity of Yazep and his expulsion from the ranks of students of the Ukrainian Agricultural Academy in Podebrady; Alexandra Stanislavovna's friendship with Sophia Fyodorovna Rusova's daughter (1856–1940) – Lyubov Lindfors (1886–1962); Alexandra Stanislavovna's attempts to find herself in opera singing.

Keywords: interwar Czechoslovakia, Belarusian political emigration, biography, Alexandra Mamonka (Stashkevich)

Abstrakt

Studiowanie biografii jednostki często rzuca nowe światło na postrzeganie jej jako emigranta – z jednej strony inicjatora zmian społecznych, a z drugiej – zakładnika wydarzeń historycznych. Z tego punktu widzenia droga życiowa Aleksandry s. Stanisława Mamońki (Staszkievicz) (1899–?) – żony słynnego białoruskiego działacza społeczno-politycznego Jazepa Mamonki (1889–1937) – jest sama w sobie skomplikowana (krótkie wspólne życie z mężem, niestabilność domowa i próżne nadzieje na karierę i uznanie) i trudna do analizy na podstawie materiałów źródłowych. Większość danych na jej temat dotyczy roku 1920. Z tego okresu pochodzą informacje o przyjeździe rodziny Mamońków do Pragi, w szczególności – studiach Aleksandry Mamońki jako wolnej słuchaczki na Wydziale Muzyczno-Pedagogicznym Ukraińskiego Wyższego Instytutu Pedagogicznego im. M. Drogomanowa w Pradze, działalności politycznej Jazepa i jego skreśleniu z listy studentów Ukraińskiej Akademii Rolniczej w Podiebradach, przyjaźni Aleksandry z córką Sofii Rusowej (1856–1940) – Lyubowią Lindfors (1886–1962), próbach Aleksandry Stanisławownej śpiewu operowego.

Słowa kluczowe: międzywojenna Czechosłowacja, białoruska emigracja polityczna, biografia, Aleksander Mamońka (Staszkievicz)

Анагацыя

Вывучэнне біяграфіі канкрэтнага чалавека дапамагае скарэктаваць уяўленне пра эмігранта, эмігранта-героя, які з аднаго боку выступае ініцыятарам сацыяльных змен, а з другога – закладнікам гістарычных падзей. З гэтага пункту гледжання складаным з’яўляецца жыццёвы шлях Аляксандры Станіславаўны Мамонькі (Сташкевіч) (1899–?) – жонкі вядомага беларускага грамадска-палітычнага дзеяча Язэпа Аляксеевіча Мамонькі (1889–1937) як такі (кароткае сумеснае жыццё з мужам, бытавая неўладкаванасць і марныя спадзяванні на кар’еру і прызнанне), і цяжка вывучаецца з пункту гледжання крыніцзнаўчай базы. Большасць звестак пра Аляксандру Мамоньку (Сташкевіч) адносіцца да 1920 г. Гаворка ідзе пра прыезд сям’і Мамонькаў у Прагу; вучобу Аляксандры Станіславаўны ў якасці вольнага слухача на музычна-педагагічным факультэце Украінскага вышэйшага педагагічнага інстытута ім. М. Драгаманава ў Празе; палітычную дзейнасць Язэпа Аляксеевіча і выключэнне яго з ліку студэнтаў Украінскай сельскагаспадарчай акадэміі ў Падэбрадах; сяброўства Аляксандры Станіславаўны з дачкой Соф’і Фёдаравны Русавай (1856–1940) – Любоўю Ліндфорс (1886–1962); спробы Аляксандры Станіславаўны знайсці сябе ў оперным свеце.

Ключавыя словы: міжваенная Чэхаславакія, беларуская палітычная эміграцыя, біяграфія, Аляксандра Мамонька (Сташкевіч)

Нягледзячы на навуковую цікавасць да беларускай эміграцыі, як беларуская, украінская, так і замежная гістарыяграфія дагэтуль не прадстаўляюць поўнай бібліяграфіі навуковых эміграцыйных прац, вывераных спісаў эміграцыйных навучальных устаноў і навуковых асяродкаў

Eilės Nr. 3558	Pavardė Staskevičė	blanko Nr. 13417604
Vardas Alexandra		
Gyvena- moji vieta:	Valsčius d. Stanislovo	Kaimas (miestas)
Gimimo diena arba amžius	22-11-1899m.	
Gimimo vieta:	Apskritis: Valsčius: Kaimas: Kaunas	
	Asmens žymės:	Ypatingos žymės:
	Ugis:	
	Plaukai:	
	Akys:	
	Veidas:	
Darbas	d. d.	
(Parašas) A. Staskevičė	Tikyba	P. R.

Eilės Nr. 17796	Pavardė Staskevičė	blanko Nr. 460341
Vardas Alexandra		
Gyvena- moji vieta:	Valsčius	Kaimas (miestas) Kaunas
Gimimo diena arba amžius:	22. 5. 1899m.	
Gimimo vieta:	Apskritis: Valsčius: Kaimas: Kaunas	
	Asmens žymės:	Ypatingos žymės:
	Ugis:	
	Plaukai:	
	Akys:	
	Veidas:	
Darbas	Mokytoja	
(Parašas) Staskevičė	Tikyba	B. A.

і асабліва біяграфічных даведнікаў пра эмігрантаў – гэта значыць той асновы, без якой немагчыма паўнавартаснае і шматаспектнае вывучэнне феномену беларускай эміграцыі. Аднак пры афармленні і праверцы як апублікаваных, так і неапублікаваных біяграфічных звестак грамадскіх і палітычных дзеячаў, вучоных, спецыялістаў выяўляецца, што многія элементы іх біяграфій (даты нараджэння і смерці, месца нараджэння, сацыяльны або прафесійны статус, грамадзянства і інш.) з крыніц асабістага паходжання – (некралогаў, успамінаў, навуковых публікацый і нават у жыццяпісах, напісаных самімі эмігрантамі) – моцна адрозніваюцца.

З чаго могуць вынікаць гэтыя адрозненні? Па-першае, з-за натуральных хібаў чалавечай памяці, якая здольная выпцясяць і забываць інфармацыю. Таксама, неаднароднасць беларускай эміграцыі давала магчымасць канструяваць уласную, г. зн. новую біяграфію.

Для ідэйных (матываваных) беларусаў, якія пакінулі Беларусь пасля падзей 1917–1923 гг., пра змену ці актуалізацыю новай культурнай, моўнай ці прафесійнай ідэнтычнасці за мяжой не магло быць і гаворкі. Да 1925 г. гэтая катэгорыя эмігрантаў чакала падзення бальшавіцкага рэжыму і марыла пра трыумфальнае вяртанне на радзіму, таму не спрабавала інтэгравацца ў новае культурнае ці прафесійнае асяроддзе. Яна, як магла, фармавала ўнікальную паралельную прастору – нацыянальную, грамадскую, палітычную

і культурна-асветніцкую інфраструктуру (прафесійныя таварыствы, навуковыя інстытуты, навучальныя ўстановы, выдавецтвы, часопісы і г. д.) – усё тое, што атаясамліваецца з беларускім наогул.

Іншая катэгорыя беларускіх імігрантаў, наадварот, была ці стала апалітычнай і, карыстаючыся абставінамі, будавала індывідуальную прафесійную кар’еру як у навуковых, так і ў прафесійных установах прымаючых краін пры мінімальнай падтрымцы эміграцыйных арганізацый або без яе. Такім чынам, для гэтай катэгорыі беларусаў „выпрабаванне эміграцыяй” стала пазітыўным імпульсам, бо, застаючыся ў інстытуцыянальных і моўных межах беларускай навукі, палітыкі, культуры і эканомікі, яна не змагла б дасягнуць такога статусу і ўзроўню. Былі такія, што проста з’ехалі за мяжу і вырашылі там застацца. Былі і тыя, хто вяртаўся.

Па-другое, біяграфічная неаднароднасць абумоўленая біялагічным механізмам зацікаўленасці ў тых ці іншых ведах або права на атрыманне і ўтойванне інфармацыі, у тым ліку асабістай. Калі атрыманне інфармацыі неяк зразумела, то ўтойванне – гэта іншае, бо ўтойванне інфармацыі – гэта сацыяльная норма жыцця чалавека праз фізічную і псіхічную бяспеку. Таму беларусы адмыслова альбо замоўчвалі інфармацыю, альбо звярталіся да падтасоўкі фактаў, спрабуючы пралічыць, хто і на якіх умовах будзе іх „вывучаць” у будучыні, з дакладным разуменнем – кім менавіта (у якім статусе ці ролі) яны хочуць застацца ў памяці нашчадкаў.

У якім статусе была Аляксандра Станіславаўна Мамонька і чаму яна старалася схаваць інфармацыю пра сябе? Паспрабуем разабрацца.

Жыццё Аляксандры Станіславаўны Мамонькі (1899–?) – жонкі грамадскага палітыка і публіцыста, члена БПСР у 1918–1924 гг., члена АБПС і замежнага бюро ЦК БПСР – Язэпа Мамонькі (1889–1937) яшчэ не было аб’ектам гістарычных даследаванняў. Фрагментарныя звесткі пра яе можна знайсці толькі ў біяграфічным нарысе Валянціны Лебедзевай (Lebedzeva, 2004); дзённіку Сафіі Русавай (Rusova, 2004); дакументальным зборніку, падрыхтаваным беларускім даследчыкам Андрэем Бучам (Buczka, 2020); публікацыі Алены Кароўчанкі (Когончэнка, 2021). Інфармацыя з афіцыйных крыніц вельмі скупая: Аляксандра Станіславаўна Мамонька (Сташкевіч), па абодвух пашпартах (1920 і 1928 гадоў), нарадзілася ў Коўне ў 1899 г. Толькі ў пашпарце за 1920 г. дата нараджэння пазначана 22 мая, а ў пашпарце 1928 г. – 22 снежня. У 1923–1925 гг. Аляксандра была вольнай слухачкай музычна-педагагічнага факультэта Украінскага вышэйшага педагагічнага інстытута ім. М. Драгаманава ў Празе (1923–1933). У міжваеннай Чэхаславакіі знаходзілася да сярэдзіны 1930-х гг., потым выехала альбо ў Літву, альбо ў Польшчу.

Паспрабуем пашырыць біяграфічныя звесткі пра пражскі перыяд жыцця жонкі Язэпа Аляксеевіча фактамі з лістоў М. Вяршыніна і дзённікавых запісаў С. Русавай. Калі пажаніліся Язэп Алексіевіч і Аляксандра Станіславаўна,

дакладна невядома. Сям'я Мамонькаў прыехала ў Прагу ў 1922 г. Язэп Аляксеевіч з 1922 г. па 1923 г. вучыўся ва Украінскай Сельскагаспадарчай акадэміі ў Падэбрадах, а Аляксандра Станіславаўна, як было сказана вышэй, з 1922 г. па 1925 г. наведвала УВПШ ім. М. Драгаманава у Празе. Аднак поўнай адукацыі ні ён, ні яна не атрымалі. У Чэхаславакіі Язэп Аляксеевіч спрабаваў будаваць палітычную кар'еру, а Аляксандра Станіславаўна – музычную. Пра іх сямейнае жыццё ў міжваеннай ЧСР крыху пісалі выдатныя дзеячы беларускага нацыянальна-вызваленчага руху – Мікола Вяршынін (1866–1934) і Палута Бадунова (1885–1938). Пішучы пра жонку Мамонькі, абодва адзначалі: Аляксандра Станіславаўна нядрэнна (ні ў чым сабе не адмаўляючы) жыла ў той час, па сутнасці, дзякуючы палітычнай дзейнасці мужа.

Так, Вяршынін у лістах да брата фіксаваў, што „Мамонька жыве у Падэбрадах, а жонка яго ў Празе, што ён кожную нядзелю едзе ў Прагу і спіць у гатэлі (на кватэры ў жонкі не можа), што яму пастаянна не хапае грошай” (Gosudarstvennyj arhiv Rossijskoj Federacii, ark. 384).

А Палута Бадунова ў першыя месяцы знаходжання ў Чэхаславакіі жыла некаторы час у адным пакоі з Язэпам Аляксеевічам: „Жыву у Язэпа на хлябах. Б'ецца ён тутака, як рыба аб лёд...” (Lebedzeva, 2004, s. 48). Гаворка ідзе пра пражыванне ў Падэбрадах, бо большасць студэнтаў-беларусаў жыла ў прадмесцях Прагі – Падэбрадах, Ржэўніцах, Модржанах, Горных Чорнашыцах, дзе плата за арэнду пакоя з мэбляй складала 200 крон у месяц¹. Пазней (лістапад 1922) Вяршынін указваў, што Мамонька пераехаў з Падэбрадаў у Прагу і жыў у Тамаша Грыба: „Мамонька цяперака жыве ў Празе разам з Грыбам (1895–1938). У сабранні студэнтаў ён сказаў, што „не создан для навукі”, але „на больш вялікія дзела”. З гэтага відаць, што ён невучыцца (бо каліш тут вучыцца?) і вучыцца не будзе, а такім чынам не будзе мець і стыпендыі, бо кожны студэнт, які не зробіць студэнтскага мінімуму выключаецца з стыпендыстаў. Учора Грыб і Мамонька з жонкай былі ў мяне і прасілі, каб я выбачыў усё, што сталася і далей мы ўгаварыліся аб больш інтэнсіўнай працы” (Gosudarstvennyj arhiv Rossijskoj Federacii, ark. 388).

У снежні 1922 г. Аляксандра Станіславаўна разам з мужам, маючы нямецкую і літоўскую візы, пакінула Прагу і наведвала родны горад. (У Коўне яны прабылі два тыдні, да новага 1923 года), „шукаючы” сродкаў на беларускую справу і прафесараў для будучага Беларускага Інстытута ў Празе. Але ўжо 29 снежня вярнуліся назад у Чэхаславакію.

Нам невядома, якую пачатковую і сярэднюю адукацыю мела Аляксандра Станіславаўна. А вось пра тое, як яна імкнулася атрымаць вышэйшую музычную адукацыю, мы маем шмат інфармацыі. Цікава, што пра любоў сваёй жонкі да оперы спадар Язэп успомніў толькі ў 1936 г. У той час ён ужо

¹ У кошт гэтай сумы не ўваходзіла аплата вады, дроў і гатаванне ежы на спіртоўках. – В. З.

сядзеў ў Салавецка-Кемскам лагеры Морсплаў (Салавецкі лагер асаблівага прызначэння). Салаўкі былі пераўтвораны ў суцэльны аднакамерны барак, у якім маглі знаходзіцца крымінальнікі, інтэлігенцыя, святары, інтэлектуалы, тут сістэматычна і мэтанакіравана знішчалі „зэкаў”. У лісце ад 9 мая 1936 г. адтуль ён прасіў нейкую Кацярыну Паўлаўну аб садзейнічанні ў пошуках жонкі Аляксандры Станіславаўны (народж. Шашкевіч), салісткі Літоўскай оперы праз Клаўдзія Дуж-Душэўскага (1891–1959) (Korovčenko, 2021).

Пачынаючы з 1922 г. Аляксандра Мамонька шукала сяброў і знаёмых выключна сярод палітычных і музычных колаў эміграцыі (заўважым, у асноўным украінскай). У тым жа 1922 г. адбылося ейнае знаёмства з Платанідай Расіневіч-Шчуроўскай (1893–1973)². Яна была „правай рукой” вядомага дырыжора Украінскай рэспубліканскай капэлы Аляксандра Кошыца (1875–1944). Гісторыя капэлы пачалася 24 студзеня 1919 г., калі па ініцыятыве Сымона Пятлюры быў падпісаны асобны Закон Украінскай Народнай Рэспублікі аб заснаванні хору як „самастойнай мастацкай арганізацыі пры Міністэрстве асветы Украінскай Народнай Рэспублікі”. „Вядзенне нацыянальна-ўкраінскай прапаганды з дапамогай песні” – такім быў яе лозунг. Першы канцэрт замежных гастроляў Украінскай рэспубліканскай капэлы адбыўся 1 мая 1919 г. у Нацыянальным тэатры ў Празе, далей было яшчэ 7 гарадоў. Спевакі капэлы мелі статус служачага, што істотна ўплывала на аплату працы. У Чэхаславакіі пры капэле Аляксандра Кошыца пачала весціся „Кніга памяці”, у якую запісвалі свае водгукі ды уражанні не толькі звычайныя слухачы, а таксама выдатныя прадстаўнікі культуры і мастацтва, кампазітары, палітычныя дзеячы. У „Памятнай кнізе” захаваліся і кантакты тых, хто адгукнуўся. Запісы ў „Памятную кнігу” рабіліся сістэматычна да 1923 г. Відаць, усё гэта і прывабіла жонку Мамонькі, а галоўнае – дапаможа стаць вядомай. Аляксандра Станіславаўна спадзявалася, што Платаніда Іванаўна адразу ўбачыць у ёй перспектыўную оперную спявачку і дзякуючы гэтаму знаёмству яна хутка ўвойдзе ў кола вельмі паважаных людзей. Аднак пры іх першым знаёмстве „правая рука Кошыца” дала зразумець, што Мамонька – „поўная некампетэнтнасць” (Rusova, 2004, s. 435)³.

Знаёмства дваццацічатырохгадовай Аляксандры Станіславаўны з педагогам па вакале і трыццацісямігадовай піяністкай Любоўю Ліндфорс (1886–1962) – дачкой Соф’і Фёдараўны Русавай (1856–1940) (па прафесіі ўрача) – адбылося ў лютым 1923 г. Дзе і калі – дакладна невядома. Вядома іншае: акрамя музыкі, іх

² Платаніда Шчуроўская засталася ў Празе працягваць музычную адукацыю. Выкладала ў Пражскай дзяржаўнай кансерваторыі і ва Украінскім вышэйшым педагагічным інстытуце імя Міхаіла Драгаманава. – В. 3.

³ Паказальна, што Платаніда Іванаўна да канца жыцця не змяніла свайго меркавання аб Аляксандры Мамоньцы як аб дрэннай опернай спявачцы. – В. 3.

аб'яднала таксама і гастронамічныя прыхільнасці (курыца), і містыка (Ліндфорс ўмела варажыць на камянях) (Rusova, 2004, s. 401; Narižna, 2010, s. 87).

З 1923 г. Аляксандра Станіславаўна – часты госць у доме Русавых. Чаму? Перш за ўсё таму, што у 1923 г. Язэп па глупстве спыніў сваю палітычную кар'еру. Яго адлічылі з Украінскай сельскагаспадарчай акадэміі (Zubko, 2020, s. 62–67). М. Вяршынін у сакавіку 1923 г. тлумачыў гэтую сітуацыю так: „Мамонька, як вядома, вучыўся у Падэбрадах у Укр. гаспадарскай акадэміі, якая лічыцца высокаю школаю, але гэтаго яму было мала. Ён хацеў быць студэнтам у Празе і тутакі разам з Грыбом + Дварчанін камандаваць іншымі. Дык вось дастаў там пасведчэнне ад канцылярыі акадэміі аб тым, што ён студэнт і разам з іншымі прылажэннямі падаў у Пражскую тэхніку. Ён сядзіць у Празе і галадае разам з жонкаю, бо перад тым вельмі страціўся на паездку ў Коуну. Як справа стаіць, а чы прыняці яго у Тэхніку, не ведаю, бо паперы у міністэрстве асветы, але „Студэнтская Помац” адмовіла яму у стыпэндый, бо ён нямае матуры. Цяперака ён можа вярнуцца і зноў у Падэбрады, але ужо толькі на матурытныя курсы, бо у акадэмію не прымуць, а можа ўжо і на курсы не прымуць... Не ведаю, што ён будзе рабіць” (Gosudarstvennyj arhiv Rossijskoj Federacii, ark. 371).

Па-другое, ад Вяршыніна мы таксама даведваемся, што сям'я Мамонькі жыла ў 1923 г. па чэскім „пруказам”⁴. Вось чаму, Аляксандра Станіславаўна прагнула мець сяброў і знаёмых, якія падтрымалі б яе ў цяжкую хвіліну (голад, адсутнасць заробку). У 1924 г. становішча сям'і Мамонькаў толькі пагоршылася. 1924 г. стаў для Аляксандры і Язэпа апошнім годам сямейнага жыцця. У студзені 1924-га разам з Грыбам Мамонька апублікаваў „Апавяшчэнне” Бюро ЦК БПСР пра тое, што ўрад БНР і Рада не існуюць і пакінуў Чэхаславакію. З таго часу ў Празе Аляксандра Станіславаўна засталася сама. Шмат часу яна праводзіла ў прасторнай кватэры Любоўі Аляксандраўны, займалася музыкай. Можна выказаць здагадку, што Аляксандра Станіславаўна цікавілася і Мікалаем Паўлавічам Самойлавічам (1890–1951)⁵ – оперным спеваком, які называў сябе прэтэнцыёзна „Рычардам Вагнерам”. Самойлавіч, спяваў у Пражскай оперы, выступаў з канцэртамі ў Заходняй Еўропе (Narižna, 2010, s. 88). Ён цікавіў як оперны спявак, які мог бы зрабіць яе шэфства ў Пражскай оперы.

На працягу 1924 г. Аляксандра Мамонька ўдзельнічала ва ўсіх культурных і музычных мерапрыемствах украінскай эміграцыі. Сітуацыя змянілася ў 1925 г., калі ўкраінскі і беларускі эміграцыйныя цэнтры былі ахопленыя „вяртаннем на Радзіму”. Так, у сакавіку 1925 г. у Празе з культурнай місіяй былі „дэсантаваныя” Міхась Чарот (Міхаіл Семанавіч Кудзелька) (1896–1937), Зміцер Жылуновіч (Зміцер Фёдаравіч Жылуновіч) (1887–1937), Янка Купала (Іван Дамінікавіч

⁴ Рўказ – пасведчанне, якое дае права на пражыванне, але не на афіцыйнае працаўладкаванне.

⁵ Мікалай Паўлавіч Самойлавіч (1890–1951) – грамадска-палітычны дзеяч, дэпутат Украінскай Цэнтральнай Рады, вайсковых з'ездаў.

Луцэвіч) (1882–1942), Міхась Зарэцкі (Міхаіл Яфімавіч Касянкаў) (1901–1937). Пад абаянне беларусізацыі трапіў нават Вацлаў Ластоўскі (1883–1938). Беларускія ды ўкраінскія студэнты пасля заканчэння вучобы пачалі вяртацца ў БССР/УССР. У 1925/1926 навучальным годзе беларускіх студэнтаў у Празе заставалася ўсяго 100 чалавек (Bucza, 2020, s. 306). Таму ад'езд шматлікіх знаёмых і сяброў яшчэ больш „прывязаў” Аляксандру Станіславаўну да Любаві Аляксандраўны.

Соф'я Фёдараўна цёпла ставілася да Аляксандры Станіславаўны, аберагала сяброўства сваёй дачкі з беларускай і часта пісала пра Аляксандру ў дзённіку. Напрыклад, у 1925 г. пра тое, як яна спявае з Любоўю ў дуэце ці з Самайловічам; як уражае ўсіх спадарыня Шчуроўская, якая вымушана „спускацца на ўзровень іх смертных” і „акампанаваць Мамоньцы, з якой нешта выходзіць”; пра тое, што абедзве аддаюць перавагу манікюру, чым кнігам ды нацыянальным ідэям (Rusova, 2004, s. 297).

У 1925 г. Аляксандра Станіславаўна атрымае інфармацыю аб правядзенні ў Берліне Другой Усебеларускай канферэнцыі (12–16 кастрычніка). Падчас працы канферэнцыі, яе муж – Язэп Мамонька – выступіў супраць роспуску ўрада БНР. А пасля пераехаў у Літву, а затым у Латвію, дзе пражыў да 1928 г. З таго часу Аляксандра Станіславаўна жыццём мужа практычна не цікавілася. Відавочна, што і сам Язэп гэтак жа не цікавіўся ейным жыццём.

Знайшлося Аляксандры Станіславаўне месца і ў дзённікавых запісах Русавай за 1926–1927 гг. „25.01.1926 г. Вчора сенсанціёне з'явіўце: Нюктюрн⁶ поставлений Педагогічным Інститутом в найкрашій постановці. В Нюктюрні усі гарно співали. Не менш прекрасним было акомпанування. Самойлович дуже гарно старався, а ось Мамонька чомусь зовсім погано співала, ледь було „чутно голос Ярославни”,⁷ (Rusova, 2004, s. 260). „14.02.1927 р. Пройшов Інститутський спектакль – Нюктюрн з чудовою інсценіроўкою. Знову гірше всіх співала Мамонька. Без жодной экспресіі і з рукамі робіла просто шось неможливе” (Rusova, 2004, s. 266).

А 1929 год дазваляе даведацца пра цікавасць Аляксандры Мамонькі да мастацтва кіно. З 1921 па 1929 гады ў Чэхаславакіі панавала „нямое кіно”. На працягу дзевяці гадоў існавалі прафесійныя кінастудыі, у прыватнасці, чэшская студыя „Барандаў” (Barrandov Studia), створаная братамі Вацлавам і Мілашам

⁶ Накцюрн – агульная назва музычных твораў, пераважна інструментальных, наведаных паэтычным настроем ночы.

⁷ Соф'я Фёдараўна называла Аляксандру Станіславаўну „Яраслаўнай”, з-за яе падабенства з жонкай ноўгарад-северскага князя Ігара Святаслававіча. Яраслаўна лічыцца сімвалам вернасці. Гэта значыць, канцэпцыю вернасці Соф'я Фёдараўна, якая шчасліва жыла з мужам, спрашчыравала на Аляксандру Станіславаўну, а яе кепскі спеў яна тлумачыла толькі тугой па Язэпу.

Гавелам (1921 г.). Паводле дакументаў, у Чэхаславацкай Рэспубліцы ў 1920-х гадах здымалася каля 80 фільмаў штогод. У лістападзе 1929 г. Соф’я Русава хадзіла на кінапрагляд з дачкой і вернымі сябрамі – Самайловічам і Мамонькай. Цікава, што паказ быў украінска-савецкі, так як у 1924 г. Чэхаславацкая Рэспубліка пачала ўсталёўваць першыя дыпламатычныя, гандлёвыя і культурныя адносіны з СССР: „А вечаром ходили на фільм „Примхи Катерины II”. Фільм цей передае усю історыю „Турбаевскай катастрофы”⁸, про яку писала ще Єфіменко (1848–1918). Фільм украінський, з прекрасною постановкою, з украінськими хорами, оркестрамі. Село, народ украінський. Так мене всю пройняло. Правда у фільмі є чимало большевицькоі глупости. Але ж гарно выявлена уся вікова воля селянства – чого тількі воно не натерпілося” (Rusova, 2004, s. 304).

Ад пачатку 1930-х у запісах Соф’і Русавай больш няма ні слова пра сяброўку яе дачкі. Здаецца, на Аляксандру Станіславаўну проста „махнулі рукой”. Іншых архіўных звестак пра лёс жонкі Язэпа Мамонькі пакуль не знойдзена. Відаць, да 1932 г. яна паспела вярнуцца ў Літву. Як склалася яе далейшае жыццё, пакуль невядома.

Падводзячы вынік, можна сказаць, што Аляксандра Станіславаўна не была ідэйнай. Яна – тая эмігрантка, якая спрабавала выкарыстаць сітуацыю для ўласнай выгады. Не быў ўласцівы Аляксандры Станіславаўне і клопат пра сям’ю. Замест гэтага мы бачым жанчыну, якая беспаспяхова спрабавала пабудаваць кар’еру і атрымаць прызнанне. Магчыма, калі б Язэп і Аляксандра не жылі паасобку, калі б Аляксандра, нягледзячы ні на што, падтрымлівала мужа, калі б у Язэпа з жонкай былі сумесныя дзеці, лёс абодвух быў бы іншым.

Вядома, што ў верасні 1928 г. Язэп Мамонька атрымаў візу на прыезд у СССР, дзе адразу (11 верасня 1928 г.) быў арыштаваны АДПУ БССР на станцыі Бігосава і адпраўлены ў Маскву. Са студзеня 1929 г. пастановай Калегіі АДПУ СССР асуджаны на 10 гадоў лагераў. Пастановай „тройкі” НКВС Карэльскай АССР 2 верасня 1937 г. прыгавораны да расстрэлу. Аляксандру Станіславаўну не магла абмінуць гэтая інфармацыя, таму ва ўмовах 1930-х гадоў яна проста вырашыла схаваць любыя звесткі пра сябе.

---

⁸ Турбайскае паўстанне (1789–1793) – адзін з найбуйнейшых антыпрыгонніцкіх выступленняў сялян на Левабярэжнай Украіне ў другой палове XVIII ст. Гэта адбылося ў сяле Турбай Градзіжскага павета Кацярынаслаўскай губерні (цяпер Крэменчуцкі раён Палтаўскай вобласці).

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Dakumienty (2020). *Dakumienty i materyjaly pa historyi bielaruskaj emigracyi ŭ Čechaslavackaj Respublicy (1918-1939)*, uklad., pradm., kamient. A. Bučy. Minsk: Knihazbor. [*Документы і матэрыялы па гісторыі беларускай эміграцыі ў Чэхаславацкай Рэспубліцы (1918-1939)*, уклад., прадм., камент. А. Бучы. Мінск: Кнігазбор].
- Gosudarstvennyj arhiv Rossijskoj Federacii, F. R–5875, Ermačenko Ivan Abramovič (1916–1944), op. 1, d. 11 (14 pisem N. Veršinina k P. Krečevskomu). [Государственный архив Российской Федерации, Ф. Р–5875, Ермаченко Иван Абрамович (1916–1944), оп. 1, д. 11 (14 писем Н. Вершинина к П. Кречевскому)].
- Korovčenko, E. (2022). *Pasporta žen Klavdiâ Duž-Duševskogo i Iosifa Mamon'ko* (foto). [Коровченко, Е. (2022). *Паспорта жён Клавдия Дуж-Душевского и Иосифа Мамонько* (фото)]. Pobrano z: <https://bydc.info/news/1178-pasporta-zhion-klavdiia-duzh-dushevskogo-i-iosifa-mamonko-foto> (dostęp: 14.05.2022).
- Lebedzeva, Valâncina. (2004). *Ruscâvînami zmagannâ i pakutaj: Paluta Vadunova*. Minsk: Těhnalogiâ. [Лебедзева, Валянцина. (2004). *Пуцявінамі змагання і пакутаў: Палута Бадунова*. Мінск: Тэхналогія].
- Narižna, N. (2010). *Ditâčimi očima. Spomin*. [Наріжна Н. (2010). *Дитячими очима. Спомин*]. Praha: Vydalo Sdružení Ukrajinek v České Republice.
- Rusova, S. (2004). *Memuari. Šodenniki*. Kiïv: Poligrafkniga. [Русова, С. (2004). *Мемуари. Щоденники*. Київ: Поліграфкнига].
- Zubko, Ol'ga. (2020). Fatal'naâ glupost' Iosifa Mamon'ko (1889–1937), *Vestnik Polockogo gosudarstvennogo universiteta. Seriâ A, Gumanitarnye nauki*, 1, s. 62–67. [Зубко, Ольга. (2020). Фатальная глупость Иосифа Мамонько (1889–1937), *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А, Гуманитарные науки*, 1, с. 62–67].

SUBMITTED: 2022.05.23

ACCEPTED: 2024.07.14

PUBLISHED ONLINE: 2025.01.08

ABOUT THE AUTHOR / O AUTORZE

Olha Zubko / Ольга Зубко – Ukraina, Winnica, Doniecki Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Stusa, kandydat nauk historycznych, starszy wykładowca w Katedrze Historii i Archeologii; *specjalność*: historia; *zainteresowania naukowe*: historia ukraińskiej i białoruskiej emigracji politycznej w międzywojennej Pradze (1918–1939), historia emigracyjnej codzienności.

Adres: Факультэт гісторыі і міжнародных адносін, вул. Грушэўскага, буд. 2, аўд. 102. Віньніца, Украіна, 21050.

Wybrane publikacje:

1. Зубко, Вольга. (2023). Штодзённае жыццё беларусаў у міжваеннай Чэхаславакіі (1918–1939). Ў: А. Смаленчук (рэд.), *Номо Historicus. Гадавік антрапалагічнай гісторыі* (с. 209–222). Варшава: Полацкія лабірынты.

2. Зубко, Вольга. (2023). Асабістыя фінансы ў жыцці беларусаў Прагі (1921–1939). *Ў: Запісы. Беларускі Інстытут навукі і мастацтва*. Вып. 43 (с. 452–462). Нью-Ёрк–Вільня–Беласток.
3. Зубко, Вольга. (2022). Беларуская эміграцыя ў міжваеннай Чэхаславацчыне: „Залатыя 1920-я” і навукова-тэхнічны прагрэс. *Ў: Запісы. Беларускі Інстытут навукі і мастацтва*. Вып. 42 (с. 580–588). Нью-Ёрк–Мінск.
4. Зубко, В. (2020). „Панская зацея” альбо Беларусь паміж Літвой і Польшчай у 1920–1922 гг., *Rocznik Centrum Studiów Białoruskich*, 6, с. 67–83.
5. Зубко, Вольга; Кнырэвіч, С. (2019). Матэрыялы да жыццяпісу Аляксандра Максімавіча Жыховіча (1900–1973) – „беларуса на службе УНР”. *Rocznik Centrum Studiów Białoruskich*, 5, с. 281–298.